

CUERA 1977

ANNADA XXIII

6. CUDISCHET

RADIOSCOLA

EDIZIUN DELLA CUMINONZA RADIO ROMONTSCH / ORGAN DELLA CUMISSIUN RADIOSCOLA

Redacziun: *Alfons Maissen*

Emissiun: 201, 202

Stampa Romontscha, Mustér 1977

INDIAN DELLA SCHLATA ASSINIBOIN EN MONDURA DE CATSCHA,
ARMAUS CUN ARTG E PALIATS

Per mauns dil magister

Las duas contribuziuns de quest Radioscola entran detagliadamein ella materia che vegn tractada ellas duas emissiuns: *Ils Cowboys americans* (6 e 9 de settember, 09.05 h) ed: *Ils Indians els Stats Uni* (12 e 15 de settember, 09.05 h). Igl autur ei sespruau de disponer la materia metodicamente, ton ch'ils texts astgassen esser beinvegns ed adattai per la lectura en scola. Omisduas emissiuns ein, silmeins per enzacons decennis dil 19. tschentaner, fermamein ligiadas ina cun l'autra en lur fatgs.

Igl intent principal dellas duas emissiuns ei de dar als scolars in maletg verdeivel dil decuors, svilupp e declin dils pievels indians, che han stuiu ceder per gronda part da lur territoris oriunds per far plaz als Alvs. Quei ei buca iu senza gronds combats. La historia dils Indians ei deprimenta, dolorosa. La tragedia ha entschiet cugl emprem pass che *Cristoffel Columbus* ha tschentau sin 'Tiara Nova'. Lu ils conquistaders de territori american neuasi dal Sid e neuaden dal Vest, che han pli e pli mess en derutta ils pievels originars. Oz vegn sespruau de puspei restituir als Indians in ton de lur territoris. Quei vala per ils Stats Uni, ferton che las tiaras americanas de Miez e dil Sid, decimeschan ils Indians aunc oz per part en moda turpigiua. Ils differents reschims ein tut auter che penetrai dal spert human che descha alla carstgaunadad.

Tgi che dat in'egliada silla carta skizzada alla pagina 15, sa far in'idea dil diember de pievels indians derasai sil grond spazi american, pli baul en pli grondas concentrasiun. Considerond quei smugl de nums de differents pievels, eis ei capeivel sch'igl autur tschaffa neuadora enzacontas parts impurtontas. La skizza alla pagina 16 indichescha ils *tschun* territoris che vegnan tractai ell'emissiun ed el RS. Els tonschan da *New York* tochen en *California*, pia dagl *Atlantic* al *Pacific*. Ell'emissiun sur ils Indians vegn era presentau enzacons exempels de lur cant tradicional de character monodic, d'ina vusch, ina caratteristica che ligia pli u meins tut ils pievels indians. Il character della melodia ei semplu, savens primitiva, cun sias atgnas successiuns de tuns. La tradiziun cantica ei millenaria, ferton che il cant dils Cowboys ha priu autras entschattas e svilups.

Interessant ei de saver tedlar en nossa emissiun a tschintschond romontsch in Indian. Quei fuss il ver 'Indian Grischnun'! Igl ei il student, *Marion Cucumber*, in *Cherokee*, che studegia all'universidad de *Chapel Hill*. El ha frequentau leu in cuors romontsch cun grond interess. El delucidescha entgins problems de siu pievel.

Alla pagina 18 dil cudischi RS ei descretta cuortamein la veta della *Princessa Pocahontas*, feglia d'in retg indian, che salva la veta ad in Capitani alv, *John Smith*. Quei schabetg romantic, de tresta fin, ei enconuschents a mintga American. Igl ei ina lectura che savess survir en sia tematica d'exempel era per nus Romontschs.

Sco gia schau corscher tracta il RS present mo ils Indians ch'ei aunc restai e che vivan aunc oz els Stats Uni. Era per las tiaras de Miez e dil Sid dell'America ein ils pievels indians intercurets en lur lungatg, cultura, en lur situaziun de viver en contacts culs Alvs. Ils problems ein nunsurveivels. Ins surstat d'udir che scientists anflien els immens uauls dellas Amazonas adina puspei novas 'tribus' ded Indians. Sa sch'ins savess buca schar viver quellas en ruaus?

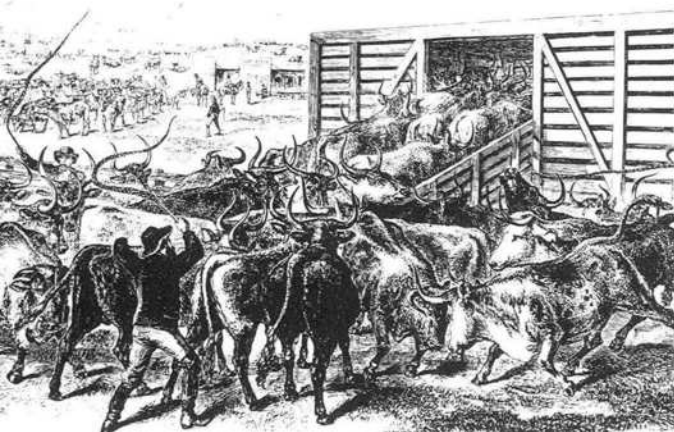
Ils pievels originars dellas Americas ein i viaden ella historia fantastica e reala cul num generic ded 'Indian'. Ils emprems conquistaders han buca realisau ch'els vevan mess pei sin terratsch tut niev, buca sminau che quei raz de pial cotschna saveva buca esser *Inders* dellas *Indias*. Quels pievels cun tschiens e tschiens communitads, beinduras adversas, mintgina cun dretgs ed obligaziuns territorials e cultics, han populau quest Continent gia avon 10 000–20 000 onns. Els fussen atgnamein de considerar per ils vers Americans.

Ils Cowboys, derivonts dals Vaqueros mexicans, ein de tut auter character; els arrivon, creschan en moda fulminonta entras las relaziuns ed ils svilups populists de grondas dimensiuns. Els svaneschan sco quei ch'els ein vegni suenter paucs decennis. Els ein ils subdits de gronds signurs e possessurs de biestga, vivan ina veta ruha, prigulusa en biars risguards, dirs e sentimentals enina, che laian encrescher sin lur liungs viadis e dimoras, en lur lavurs, che vegnan decretas en noss'emissiun. Els ein buca senza sentiments; era en lur canzuns melancolicas semanifesta in profund schar encrescher. Igl autur, *Augustin Maissen*, pli che 2 decennis en contact culla veta americana, culs pievels primitivs, scriva per part ord atgna experienza. – (Exemplars de RS san vegnir empustai dal Post de programs, Via dil Teater 1, 7000 Cuera).

Il redactur

Ils «Cowboys» americans: Historia d'in herox nazional

Da Augustin Maissen, Univeristad Carolina dil Nord, Chapel Hill.

La Cargada

ad Abilene (Kansas), tenor litografia contemporana. La biestga ei arrivada a quella renomada staziun de viafier, vegn cargada els vaguns per viagià allas grondas mazlerias de Chicago. Suentar van ils cowboys ella taviarna («Saloon»); leu dat ei magari baracadas, sadadas e sittadas!

Resumada:

- I. Il Cowboy, – legendari cavalier sil west
- II. Igl ambient solitari el reginavel della vacca
- III. Nostalgia d'in temps vargau: veta e mort dil Cowboy

I. IL COWBOY – LEGENDARI CAVALIER DIL WEST

Introducziun

Il «Cowboy» american ei restaus ina dellas pli popularas figuras el legendari universal dils pievels. Igl immens inventari della litteratura – dal roman al cudisch illustrau per affons –, della canzun populara («cowboy song»), e surtut dil film e televisiun ei nunsurveseivels. In simbol ei daven-taus surcargament, e quel porta in maletg scoluraus, exageraus, sfalsificaus, tut mess en in schema stereotip de repetiziun superficiala. Il «vacher» della planira americana dil tschentaner vargau ei vegnius sfiguraus: dad in gagliard um de siu fatg ad in actur per divertiment. Ina realitad historica che ha contonschiu sia missiun e raschun d'esser daventada tradiziun, legenda, fantasia. Semeglionta ei la sort dil davos caver

en nossa muntogna grischuna: el vegn mess el truchet «F» (Folklore) dellas redacziuns TV e gauda sia leventada per recreaziun della massa de milliuns che han mai giu la cuida de schigliar latg caura... Aschia semidan ils temps, e perquei fa ei ca donn de far in pign sforz per encurir igl autentic «cowboy», il verdeivel vacher american de pial ed ossa.

1. Num ed origin

Il magic num de «Cowboy», en directa traducziun romontscha semplamein «buob de vaccas» (dialect svizzer «Chüerbueb»), ei buc ina invenziun americana, mobein in svilup dal spagnol «vaquero» (rom. vacher). Per haver il vacher vul ei vaccas, e lezzas ein buca nativas dils Stats Uni, plitost dall'Europa via Nova Spagna (oz Mexico), fullond via culs capitani e paders viers il nord, per arrivar en California, Texas e Niev Mexico.

Il «vaquero» californian, en sia flur de ca. 1750–1850, pertgirava las vaccas ellas grondas «Missiuns» dils franciscans ed els «Ranchos» dils signurs, per semeglia a «Nueva Helvecia» (oz la capitala Sacramento), il grond segneradi dil Svizzer Juan Augusto Sutter (1840).

Il *vaquero* era vestgius galantamein alla spagnola, e siu mistegn e lungatg ei plaunsiu ius vi sil «cowboy». Per american ei il *vaquero* translataus en «buckaroo». Pli u meins exista il *vaquero* aunc en Mexico sut il num de «charro», – in galantum sin cavagl.

La patria dil «Cowboy» ei denton Texas; ils em-prems de quei num, entuorn ils 1830–50, eran buca meins sfarfatgs ch'ils «morders» che vevan engulau las vaccas dil Gion Paul de Flem ed eran fugi cun ellas da Cuncclas oragiu... deno che quels de Texas passavan il Rio Grande, rubavan las vaccas dals «ranchos» spagnol-mexicans, e catschavan ellas ellas planiras texanas! Ils pasturs che fagevan undreivla lavur eran denton numnai all'americana «Bushhoppers» (per rom. forsa «fulladraussa» ni «segliafops»). Pér els 1860, cura che las grondas muntaneras de vac-cas vegnan menadas da Texas els marcaus de viafier el nordost, nescha igl americanissim «Cowboy», necessari pertgirader-menader sil liung e malsegir vial. Nums meins populars per quels mercenaris della biestga eran cowhand, cowpuncher, cowpoke, puncher, waddie, etc.

Viasfier e sendas de biestga:

la carta muossa la cuntrada dil cowboy el west de USA. Las lingias punctuadas dattan ils impurtants vials («trails») che meinan da Texas viers nord a Kansas. Ils puncts ners silla lingia cun trehs (= viafier) ein il marcaus de biestga (Abilene, Dodge City etc.) nua ch'il viadi dil cowboy era finius; da leu viaggiava la biestga els vaguns allas mazlerias de Chicago.

Varga 5 000 000 tgaus biestga ein vegni menai sin quels vials de muvel denter 1867 e 1884 da Texas allas staziuns de fiera; consequentamein ils gronds onns della professiun cowboyista.

2. La mondura ed accessoris

Il proverbii la «mondura fa la postura» vala pil-ver pil Cowboy! Lein dar ina eglia da sigl um, da sum tocca dem: renomada ei gia sia capiala, impurtont pategl encunter il brisch dil sulegl e tut-tas malauras, mo era per fittament de gagliardia; vinavon practics per dar segns, spuentar, far vent, beiber aua e bubrentar, magari per plumatsch, il soli temps ch'il capi stat buca sin tgau agl um. Las colurs varieschan dagl usitau grisch

al brin e ner. Moda e maniera della faulda entamez indichescha la regiun. La fuorma tardiva era senza faulda, il cup ad ault numnaus «Texas Peak» (fuorma ad empez alla moda texana). Entuorn 1863 ha in rufinau capelier a Filadelfia entschiet a fabricar igl oz renomau «Stetson», ina imitaziun dil *sombrero* mexican. Il fazalet entuorn culiez per zuppar ni proteger la fatscha encunter cufia e purlanza fuva de seida ni mangola (bandanna) e la colur preferida, cotschna.

Entuorn veta purtavan ils emprems cowboys tschentas de teila cotschna, la «faja» (fascha) tenor la tradiziun mexicana. Per tener a mistregn ina ni duas teigias-pistola dallas varts, ha lu la tschenta curom priu il surpli, gl'emprem sempla cun crenas per las patronas, pli tard pli e pli ornamentada cun entagls. La fibla per serrar la

tschenta era ferma e gronda, denton senza la fantasia decorativa dil «cowboy» de fiastas.

Il tgierp vegneva protegius dad ina robusta camischa de mangola e caultschas stretgas de ponn. Alla lavur vegnevan quellas surtratgas dals famus «chaps» ni spagnol «chaparejos»: ghettas liungas de curom per proteger las combas, cavalcand tras pignola e draussa, ed encunter plievgia e neiv. Las queisseras (schurmetg dellas queissas e combas) cun alas miez miur e miez utschi («bat-wing chaps») ein surtut popularas tiels artists dil rodeo. Las «angoras» de pial nuorsa tenevan caudas las combas dils cowboys de Montana, – la planir aulta.

Mauncan aunc las stiflas: in ver cowboy portava mo stiflas cusidas a maun, ed aultas tochen sut schanugl. Calzer adempmez e calcogn ault per manevrar meglier il pei ella staffa, per evitar de «star pendius» culla comba en ina curdada! La stifla ei daventada pli cuorta e pli decorativa pil diever de gala. Aunc in pèr accessoris dil cowboy

fussan: In cunti de canar («bowie knife»), vons de curom cavagl, magari cun prolungaziun de mongettas che purtavan la «steila solitaria» (Lone Star), – simbol heraldic de Texas.

3. Il cavagl dil cowboy

Il cavagl cowboyesc ha ina liunga descendenza: Arabia – Spagna – America! Il conquistadur Hernando Cortés (1519) ha terrau ils Indians de Mexico cun la sorpresa de ses umens a cavagl, – ina comparsa maisudida. Cul temps ein quels cavals semultiplicai e per part scappai en libertad; lur descendents selvadis ein migrai viers nord ed han passau il Rio Grande. Ils Indians han empriu de dumignar il cavagl per far catscha sil buffalo e per sedefender encunter igl um alv. Ils cowboys han bein traplau in ton de quels animals miez-domesticai, mo els preferivan de «rumper» la spuretgadad d'in cavagl selvadi. Quels «Mu-

La «Stampeda» tenor R. Lindeux: la biestga ha entschiet ad «isar», spuentada dalla tempiasta. Ils cowboys fan il lur per sfurzar la sfrenada fugia en in rudi per la finala stunclear las vaccas tochen ch'ellas pon buca pli. Pau-pra sch'in um croda e vegn suten!

stangs» (dal spagnol *mostrenco*, senza patrun, *vagant* etc.) eran sperts e resistents, denton onz levs (ca. 300 kg); per augmentar la robustadad (per ca. 100 kg.) ei quei «cowboy pony» vegnius cruschaus cun cavals de Kentucky. Auters cavals populars: *Appaloosa* (gagls cun tacs); *Palomino* californian (color ded aur cun cuma e cua, tut alv); *Pinto* de Texas (mischedaus mellen, alv e ner; «paint pony»); *Cayuse* (pony indian).

Ils mustangs originals ein svani; quels ded oz, duvrai en renomai films, ein daventai per la secunda ga selvadis. Denton il mitologic e semper encuretg «Grond Mustang Alv» della détga cowboyana ei pli rars che las «cauras alvas digl uestg de Cuera».

II. AMBIENT SOLITARI EL REGINAVEL DELLA VACCA

Introducziun

La canzun populara dils pasturs de vaccas: nies «paster» dellas alps grischunas, ni igl «armailli» della Gruyera, il «cioban» dellas Carpatas... il «gaucho» dellas pampas argentinas ed il discret «cowboy» american han, malgrad las differenzas climatic-topograficas, treis caussas cumineivlas:

1. *Libertad*: el viva en siu mund cun avunda spazi per esser libers; en sia independenza secuntenta el cun pauc e vul viver en pasch, mo paupra sche quella vegn disturbada!

2. *Solidaridad*: La semeglia biblica dil «bien pastur» dat perdetga dil grond senn etic ch'ils pasturs han per lur missiun e professiun sco responsabels intermediaders denter patrun ed animal. Quels sentiments anflein nus en nossa litteratura alpestra da G.M. Nay tochen il novissim Paul Duff, che humanisescha il fest dil pastur: «... el ei buc in pal – scaffius per per far mal – al bien animal...»

3. *Encarschadetgna*: La zaiadad laconica dil «cowboy» e ses cusrins en autras tiaras ei proverbiala. Mo sut quella pial dira exponida a malauras e solitud schai in cor sentimental: Il «cowboy» conta en muments d'abandon, las liungas notgs: «Don't bury me, – on the lone prairie...» – Satrei ca mei, tut dapersei, ella planira solitaria». – El vul ira a casa, tiels ses, gest sco nos pasturs, gl'atun, finida la lavur.

1. Origin e carschen della biestga

Sche la vacca ha creau il vacher, e savend ch'il «cowboy» ei in descendent il «vaquero» spagnol-mexican, ei il legn sempels: la vacca de corna liunga («longhorn») ei vegnida dall'Andalusia sur mar ensem culs colonists dils 1519. El decuers de 200 onns han ils «rancheros» stuschau ils confins della pasculaziun per 2000 km viers il nord, da Veracruz encunter il Rio Grande! Sin quellas grondas pastiras senza claus, numnadas «haciendas» (gronds beins purils), lunsch naven dad in esit rentabel de fieras de biestga, ein quellas muntaneras carschidas senza mesira e senza patrun. Quei surpli ei «se-isaus» en selvadia libertad, pasculond per las prerias texanas. Entuorn ils 1820 s'entaupan dus munds ella vischinonza dellas rivas dil Rio Grande: il «ranchero» spagnol-mexican ed il niev invasur, il «settler» (secasader, colonisader). Quei malvesiu «yankee» che enquera fortuna el west ei pils nativ *hispanos* in jester («gringo») che tschaffina cun rampins entirs muvels e brischa sin quels il fier de sia atgna nota. En quella moda ei Texas e contuorn daventaus in imperi de biestga ch'ei cul temps vegnida cruschada cun razz digl ost (Devon, Hereford e Shorthorn), – in rinforz per meglier esit de carn e scursanida della corna liunga della vacca andalusa («Longhorn»), pli adattau per transport.

2. Ils trens de biestga arrivon a Kansas

Denter 1840–60 ha in u l'auter temerari marcaudont de biestga schau menar muntaneras els marcaus de Ohio, cun grond risico e sperdita. Il grond speculant Joseph McCoy, clarvesend che las rodaias stettien buca eri a Chicago e Saint Louis, lai trer las lingias della viafier sur il flum Missouri a Kansas City, epi 1867 tochen Abilene. Ils vaguns de biestga entscheivan a rullar ellas mazlerias («Stock Yards») de Chicago ed auters marcaus. Il traffic ad Abilene ei in smugl nundescribibil de biestga els claus, cowboys che fan ir la paga en ustrias, sedadas e sittadas, e las pistolas dils renomai «sheriffs» (cumandants de polizia) Wild Bill Hickok e Wyatt Earp – oz populars els films western – han debia lavur! La corrupziun ei schi gronda els eglis dils burghes ch'els scamondan als Texans 1872 de menar la biestga ad Abilene; denton ein las rodaias trenilas sestendidas pli enviers il west: Ellsworth, Hayes epi il famus marcau de biestga: Dodge City, «Cow Capital of the World» (capitala mundiala dellas vaccas). Cunquei ein ils dus pols per la pli gronda

migraziun vaccaria ella historia stabilida: giun Texas ina tratga de biestga che va els tschiens e tschiens mellis tgaus, ed el nord la viafier «Kansas Pacific Railroad», pronta de menar ils vaguns emplen cun carn viventa a Chicago... Mo denteren schaijan planiras seccas e solitarias cun distanza de 1000 km, e pèr cun la realisaziun dellas legendarias sendas ni «vials» (Cattle Trails), ei il transport completaus.

3. Ils gronds vials de biestga

Nos tierms muntagnards *trutgs* e *sendas* ein inadequats per descriver ils vasts irals de muntaneras; per quels «Cattle Trails» historics, preferinsa *vials* de planira. Il renomau vial «Fort Griffin and Dodge City Trail» entscheveva a Bandera (Texas) per menar 600 miglias (ca. 1000 km.) alla gara de Dodge City (Kansas); las stravagantas travaglias de quei viadi augmentavan il territori inimitg dils Indians en Oklahoma, e la senudada tras plirs flums. Auters vials de num e de pum ch'ins auda ella canzun populara ein ils: Chisholm Trail (ad Ellsworth), Pecos Trail, ed il temiu Panhandle Trail tras la schitgira della planira dil «Llano Estacado». Quels vials de Texas ein vegni numnai «rutas d'in imperi», plitost che *trutgs* de biestga. E sin quellas vias imperialas han ils cowboys anflau lur historica missiun de «cavaliers errants» dil 19avel tschentaner.

III. LA VETA E TRAVAGLIAS DIL COWBOY AMERICAN

Introducziun

En las sequentas descripziuns leinsa dar ina resumada practica dellas lavurs diarias dil cowboy, de siu patertgar e sentir, siu luvrar e pitir, mo era ses rars muments de legherment. Il cowboy ha mo verbs activs: cavalcar, menar, gir, sittar, enferrar, nudar ed enbarschar, pascular, bubrentar, calzerar, fullar, traversar, campar, beiber e magliar, cantar e sunar, suar e schelar... e magari schar encrescher. La lavur dil cowboy savessen nus forsa parter ella buna cefra de treis, empau sco la «cargada» en nossas alps, consista dil di de cargar (las preparaziuns a casa), la cargada (ni viadi si d'alp), e l'arrivada (surdada dellas vacas en stavel). Tiel cowboy ein las preparaziuns dil «roundup» (la rimnada, zavrada e nudada), il «cattle drive» (il viadi) e l'arrivada ella «cow town», ella staziun de fiera, cun la cargada els vaguns, la pagaglia e la fiasta de ventschidas.

Nodas barschadas:

exempels per la gronda variaziun de nodas vacca per barschar cul fier silla queissa; beinenquala fa endamen las nodas casa dellas Alps. Autras ein pli tipic americanas, sco p. ex. il pèsch, la siarp, ils dubels cors, il treifegl, il paliet rut ed il sulegl. Beinduras secloman ils «ranchos» tenor quels segns.

A. LA RIMNADA («ROUNDUP»)

1. Equipament ed armas dil cowboy

L'uniforma fa aunc buca il schuldau, ed era il cowboy drova ses uaffens, sias armas per rimnar, nudar, menar e pertgitar sias puschas! Ils principals utensils ein:

a) *La siala* («the saddle»): Il cowboy ei habels de vender siu cavagl e dar naven sia camischa, denton la siala va e stat cugl um. In cavagl custa va 10 dollars, ina siala 100. La siala de cowboy ha de tuttas fuormas, ornaments e nums: Old California, Brazos, White River, Nelson, Oregon, Cheyenne, denton tuttas stuevan esser fermas e grevas (ca. 20–30 kg.) per resister allas zuccadidas caschunadas dad ina mugia pegliada cul «lasso». Per rentar il sughet stendiu ha la siala

La nudada:

ferton che quater umens tegnan a mistregn la vacca smacca il berschader enamiez in cauld fier silla vart digl animal. Sisum in cowboy a cavagl cul lasso pronts de prender la proxima unfrenda per la cuorta tortura.

davon in ault «tgiern» ded itschal; davos ina pin-tga pusada, las tastgas numnadas «cantinas», e sut las curegias dellas staffas il bia duas alas de curom per proteger comba e cavagl. Las sialas de parada han curom stampau cun ornamentals, in art derivonts dals mors e spagnols, tut lavur de sellers professionals.

b) *Il sughet* («the rope»): Il cowboy senza sughet ei sco in catschadur senza buis. Nums populars, ein *lasso* (dal spagnol mexican «lazo», romontsch *latsch*) ni *lariat* (corruppiu dal sp. «la reata», denton il verb d'acziun pils Texans ei «ro- ping»: igl art de pegliar vadials, stiarls, vaccas e cavals cun ina fiersa dil lasso tras l'aria, cun cavagl galoppont. Il *latsch* vegn serraus entuorn la corna, culiez ni combas. El «corral» (claus) vegnan vadials e vaccas pegliai cul lasso senza esser a cavagl. Il bien sughettist fa curdar ils animals senza blessar.

c) *Las armas* («guns»): Las pli renomadas armas dil cowboy ein stadas la pistola-revolver «Colt» (inventada da Samuel Colt, 1829) e la buis «Winchester» (Oliver Winchester, 1866). Il model

popular era il *six-shooter* («sietta-sis») cun sis patronas el schumber, caliber «44» (= 0.44 zoll). La buis «Winchester» model 73 vegneva vendida per 100 dollars (la valeta de plirs cavals e sialas ensemen) ed ha giu immens success. Il famus «Buffalo Bill» duvrava quei fisi, ed il president Teddy Roosevelt ha giu la honur d'astgar ir a catscha cun il milliunavel exemplar numerau de quella renomada buis. Cuntrari de quei ch'ils films western muossan onz bia, spargnava il cowboy sias ballas per genuins muments de defensiun: encunter las attaccas dils Indians e laders de biestga, ni per defender l'atgna veta en prighel de mort.

2. La rimnada («roundup»)

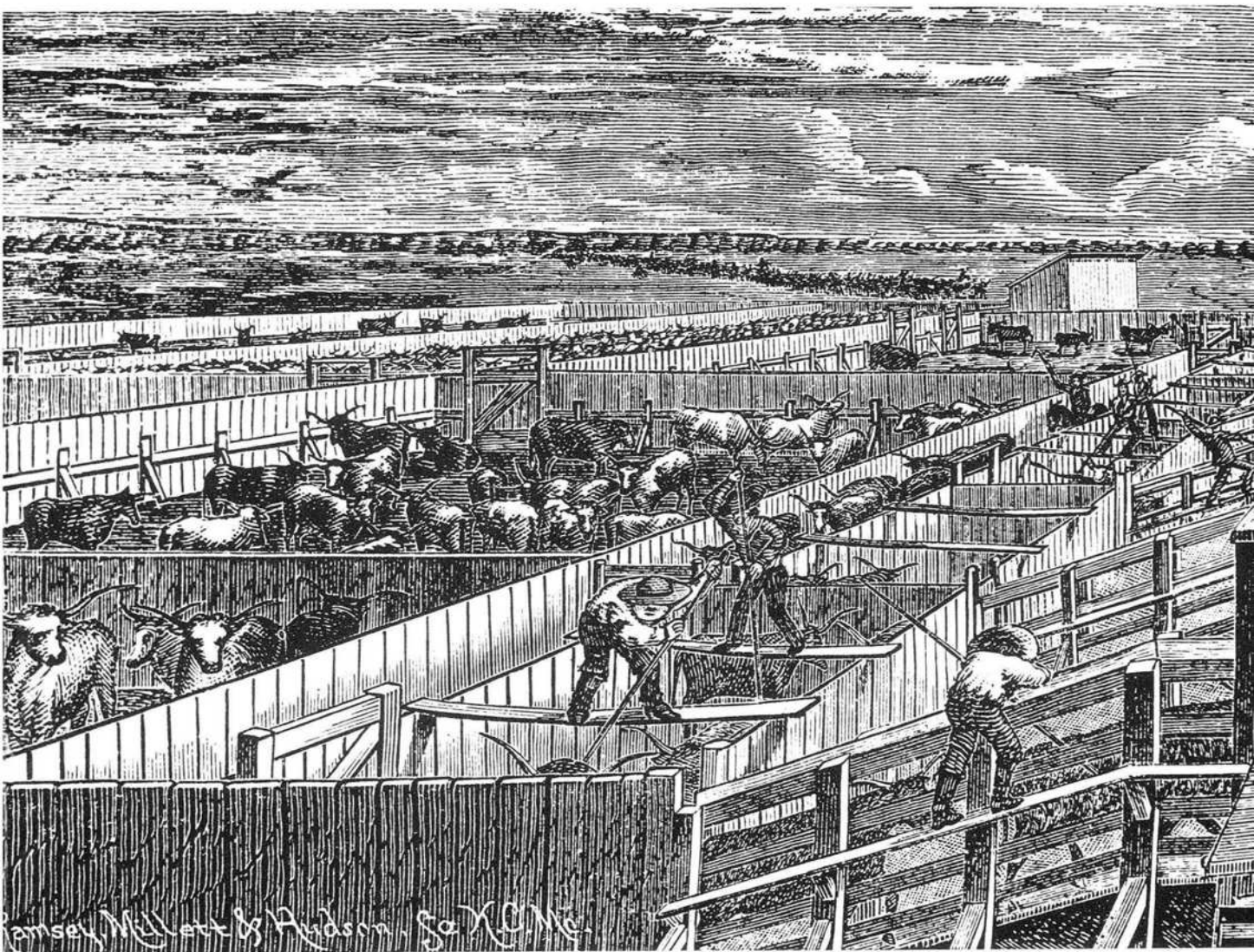
Il rimnar las vaccas en in grond stavel ei numnaus «roundup» (prender alla runda). En general vegneva quei fatg duas ga ad onn per igl intent de: dumbrar, nudar ni barschar e zavarar. Il starler grond numnaus «capitani» (captain, boss) termetteva ses cowboys en pèrs el «tscherchel dado» per catschar las vaccas en in triangel viers il

«camp» (stavel). Beinduras vegneva fatg «cor-
rals», plaid spagnol per in claus rodund cun seiv.
Cheu vegnevan ils stiarls e vadials zavrai dallas
vaccas che mavan alla fiera ed animals piars ve-
gnevan turnai e brattai. Per evitar scumbegls era
il nudar la biestga impurtont, en moda de bar-
schar. Per quella tortura involuntaria vegnevan
ils biestgs terrai cul lasso, stendi afuns da dus ni
plirs umens, ferton ch'il brischanodas («bran-
der») predeva il fier tut cotschens ord il burniu e
marcava il segn dil possessur tras la pial sur il ca-

lun. Las figuras e cefras fan endamen nossas no-
das casa: cruschs, sutgas, quadrels, cors etc. La
dumbrada («tallying») en lingia denter dus cow-
boys era quella da rudien exacta. Mo cura ch'ei
settractava de muntaneras cun mellis tgaus ve-
gneva fatg la dumbrada alla sperta («quick tal-
lying»); mintga vadi nudaus cul fier vala per 5
vaccas; 300 vadials dumbrai e nudai fan (pli u
meins!) ina muntanera de 1500 tocs biestga en
tut. Gia cheu semuossa: l'America all'ingronda...

Staziun de biestga a Wichita:

la gravura de 1874 muossa l'arrivada d'ina muntanera (sura) e vaccas els claus («stock yards») che spetgan lur
tur de vognir cargadas (seniester); enameiz las zonas de zavrar che meinan allas punts dils vaguns, nua ch'ils
umens ein fatschentai cun stuschar e cargar.

«Mument de prighel»

ei il tetel de quei dramatic maletg dil pictur de cowboys Charles Russel (1864–1912): in cowboy ha fiers il lasso ell'aria per pegliar la vacca ella corna, mo quella emprova de fugir cun in'attacca sil cavagl. Mira la mondura dil cowboy e la noda barschada silla vart della vacca.

B. LA MENADA

1. Ils baruns de biestga

Entuorn 1870 era la tratga ed il marcau de biestga el west e sudvest daventai tala speculaziun ch'ina partida aventuriers han capiu de fundar imperis de biestga; denter ils pli prominents baruns de biestga («cattle barons, cattle kings») san ins numnar: *John Chisum*, il retg dellas collinas Pecos (New Mexico) che saveva tschentar siu agen pei sin ina domena pli gronda che la Svizra, populada da tschien melli tgaus biestga. *John W. Iliff* era il «retg» de Colorado, e *Charles Lux* possedeve immensas ranchas denter California ed Oregon. Quels prencis della biestga ed auters gronds rancheros gudevan ils 1870–80 las vastas pastiras e dretgs de bubradi (dutgs e flums) senza haver s'empitschau dil cudisch fun-

sil. Lur pussonza era il retg! Denton la pussonza sa entscheiver a balluccar... Lur inimitgs:

a) *Ils Colonists* («settlers»): La lescha federala de colonisaziun 1862 (Homestead Act) che ha garantiu funs per nuot a mintgin che leva far il pur cun urbarisar tiara, ha caschunau in moviment de tschiens mellis migronts viers il west. Lur entrada ellas parts dellas Dakotas, Montana, New Mexico, Colorado etc. per occupar 160 acras funs (1 acra, pareglia tud. Acker, circa 4 047 m²). Quels urbarisaders («homesteaders») ein buca stai il plascher dils gronds rancheros; per saver secasar stuevan ei magari tagliar ils fildiroms cun spinas che formavan las immensas seivs dils baruns; quei fildirom patentaus 1867 era entapeis als novs colonists, mo buca tuts che han tagliau els ein scampai cun la veta.

Entagl contemporan anonim (ca. 1870): Menada de biestga («Cattle drive») sin in vial («Trail») denter Texas e las staziuns de viafier en Kansas. Dretg e seniester ils cowboys a cavagl che tegnan a mistregn il til d'intragliauter 3000 tgaus, biebein 250 armauls per cavalier.

b) *Ils laders de biestga* (cattle rustler): la caschun fa il paltrun, e caschuns devan las derasadas muntaneras bunas! Ils «laders pigns» che predevan tscheu e leu ina vacca vegnevan pendi senza remischun, sch'ei vegnevan a mauns. Denton ils «ladruns» professionals devan de pli de far; els midavan las nodas barschadas della biestga cun aschuntar strehs ni letras, e daventavan sez rancheros. Renomauus ei il cass dil *Sam Maverick* che haveva tralaschau de nudar sia massa vadials; ils rubadurs han priu quels e nudau els cun lur atgnas nodas, declarond els lur possess. En memoria dil pauper *Maverick* vegnan vadials i a piarder, aunc oz numnai «mavericks». Anno 1892 han ils rancheros declarau l'uiara als rubadurs el territori de Cheyenne. Ils

«Regulatur» (aschia numnavan ils patrunds della «ranchos» sesezs) e lur sbiers («bad men») da Texas, han attaccau ils rubadurs, mo quei rizraz de Johnson County, cun in tozzel morts, ei vegnius interruts dalla Cavalleria Federala.

In dils renomai sbiers ei stau il «Billy the Kid» en survetsch dils baruns de biestga Chisum e McSween encunter il ladrun professional Major Murphy. Quellas lutgas han giu liug els Pecos (Jefferson County, New Mexico), ed il Billy, suenter haver dau mort a varga vegn umens, ei sez curdaus, mo 21 onns vegls, tuccaus dalla balla dil sheriff (capo polizist) Patric F. Garrett (1881). Murphy, ruinaus da ses agens sbiers, ei morts sco pauper gianter.

2. Ils menaders

Nus vein gia numnau ils gronds vials de biestga (cattle drives) Mira sut il, 3. Uss stueinsa aunc describer ils umens e lur lavur de quei grond viadi cun biestga! Il menader («drover») ei semplamein in capo denter ils cowboys che surpren la incumbensa ed il risico de far la gronda menada dal rancho alla fiera; cheu daventa il cowboy gia in impressari. Il calcul d'in de quels (Ike Pryor) ei enconuschents: diember rendeivel: 3000 tgaus; umens: (cun pagaglia per meins) in capo fullavia («trail boss») \$ 100, nov gidonters («cowboys») $9 \times \$ 30$, in cuschinier («cook») \$ 30 e biabein 65 cavals («horses»). Cuosts de provisiun per in viadi de 3 meins: \$ 300. Siu quen final: cumpra per tgau el rancho: \$ 8; vendita alla staziun ded Abilene in Dodge City, Kansas: \$ 20. Il profit minus pagaglias, sperditas ed auters cuosts: \$ 30 000. Quei era ina gudignada pusseivla sut condiziuns d'ina buna purziun cletg, perquei che las rescas che savevan ruinar gl'entir negozi eran las suandontas:

a) *L'isada* («stampede»): La spuentada haveva sia entschatta cun in stierl stermentaus dal cametg e tun, ni dad ina garniala etc. En cuort temps era l'entira muntanera ina bova isonta: allarm per tuts cowboys deno il cuschinier. La cavalcada empruava de menar la currida en in tscherchel perpeten, tochen che la biestga perdeva la forza e sereteneva. Senza ch'il rudi gartegi mavan las vaccas a piarder, in bionton alla malura, e l'encurrida cuzzava gis en e gis o per salvar il coc della muntanera. Beinduras vegnevan cowboys sut la bova bovina; la mort ella preria era temida! Las annalas de Texas relatan ch'ina suletta muntanera hagi «isau» ni fatg stampeda schotg ga en ina notg...

b) *Auras ed auas*: inundaziuns, tempiastas e cufas han liquidau beinenqual muntanera. Ils flums Colorado, Brazos, Red River etc. ch'ei stuevan cruschar senudond eran malsegirs; ils cowboys senudavan cun lur cavals dalla vart per tener lingia, e davontier menavan stiarls endisai cull'aua; mo ei capitava che quels vulevan semenar e turnar a miez flum. Sligiar quei embrugl era in grond sforz, ed in ton della biestga mava dal flum giuadora e negava.

c) *Indians, puranchels e pirats*: Ils «nauschs Indians» («bad Injuns» en dialect cowboyesc) eran surtut ils *Comanches* ed *Apaches* che fagevan attaccas sin la biestga e cavals, ton pli cura che il buffalo, la provisiun de carn per igl Indian, era

extirpaus ord la preria. Il cowboy haveva respect digl Indian a cavagl («hoss Indian»); il spertissim pony indian era garegiaus dal cowboy essend domesticaus gentilmein «all'indiana» («Indian-gentled»), v.d. igl Indian rumpeva la selvadiadad dil cavagl cun bufatga pazienza. Dals «buns Indians» («good Injuns») ha il cowboy empiru de dar segns culs mauns («sign language») e dar gridas, co anflar las sendas, co far vestgadira de pials e curom, etc. Las cozzas tessidas dals Indians Navajo eran las meglieras ch'ins saveva anflar.

Laschond il territori indian e datier allas staziuns de viafier, stavan aunc auters umens enta peis al liber passadi: Ils «puranchels» («grangers», «nesters») e lur pirats («Jay Hawkers»). Quels puranchels arrivai da New York etc. («Yankees») occupavan la nova tiara benedida sco furmiclas el furmicler, e per defender lur niev possess s'unevan els cun pirats che formavan veras bargadas de bandits. Lur sentupada adina sanguinusa cun ils cowboys muntava biestga rubada ed umens morts da mintga vart. Per eliminar quella difficultad ha la viafier Kansas City Railroad approximau las staziuns de fiera al west, el territori dil cowboy.

3. Arrivada alla staziun e fiera

Vargaus il liung e stentus viadi arrivavan ils cowboys cun lur «menadas» ellas staziuns de marcau: Abilene, Ellsworth, Dodge City en Kansas. Ins sto s'imaginar la viva fiera de Glion d'antruras, mo tut in auter viriveri! La davosa lavur dil cowboy era de serrar la biestga els claus della staziun («stock yards») ni els vaguns che spetgavan il transport via Chicago. Finida la lavur vegneva igl impurtont mument della pagaglia, e quei muntava in tschuat daners en sac! Cheu veva il cowboy, sunter jamnas de dira veta, caschun de schar ora cups. E quels marcaus, carschi sco bulius, devan caschun e tentaziun: taviarnas per beiber stuorn e casinos per giugar, saltems e pitinems. La rueida, cun sadadas e sitemes, era magari schi sfrenada ch'ils geraus («sheriffs») vegnevan strusch pli a frida de far uorden. In che ha dumignau pli u meins tal disuorden ad Abilene ei stau il famus sheriff «Wild Bill» Hickok, denton buca senza la pistola de quei «marshal» (caposchendarm), che ha custau la veta a varga siatonta lumbarduns («outlaws» v.d. senza lescha). Quei expert tiradur en num de «lescha e dretg» ei sez curdaus 1876 dad ina balla, — perfidamein durent il giugar hartas!

Igl eco de quellas ballas tuna oz vinavon els films «western», e las gagliardas cavalcadas dil ver cowboy, ein ozildi imitadas en fuorma teatra-la e commerciala els schinumnaì «rdeos» (con-currenza el claus). L'epoca de quels herox po-pulars ei pilver ida alla fin ils 1880, cura che la «bonanza» dil west, il pascular e menar dils mil-liuns tgaus biestga da Texas a Kansas ha buca

pli giu in esit de rendita. Igl onn 1887 scriva il ranchero-president Teddy Roosevelt: La terrada dil marcau de biestga ei perfetga. In per unviarns de nevadas, ferdaglia ed aua gronda, lura la sur-pasculaziun senza schanetg, imigraziun-coloni-saziun de farmers ein ils impurtonts factors che han satrau in dils pli vivs simbols della historia americana 1860–1890: il «Cowboy».

ILS INDIANS DILS STATS UNI DELL'AMERICA

Da Augustin Maissen, Laax/Chappel Hill USA

Introducziun

La damaun marvegli dils 12 d'october 1492, cu-ra ch'il matros della caravella *Pinta*, Rodrigo de Triana, ha griu tut alteraus «Tierra!», ha il naviga-tur-aventurier Cristoffel Columbus buca sminau ch'el hagi tschentau in dils gronds datums della historia mundiala! El veva quintau ded esser arri-vaus ellas Indias, ils «Selvadis» ch'el ha anflau alla riva *Guanahani* (Watling, San Salvador, Mar Caribica) eran per sorpresa ni alvs ni ners, mo-bein de «pial cotschna»; denton ils surnums me-taforics de *Selvadis* e *Pials-Cotschnas* (Peaux-Rouges, Redskins, Rothäute etc.) han buca re-maplazzau il term historic-geograficamein incor-rects – ded *Indians* (Indios, Indiens, Indianer etc.) Quei niev-anflau raz human, igl Indian dell'Ame-rica, ha dapi lu confrontau durant in miez millen-ni igl irresistibel avanzament dils immigronts alvs dell'Europa: ils Spagnols si da Florida (1513) e da Mexico (1540) viers California; ils Franzos giu da Canada (1626) tochen alla sbuccada dil Mississippi a «Nouvelle Orléans» (Luisiana); Ils Engles dalla vart atlantica (Virginia, 1607), Nova Engeltiara (1620); ils Hollandes a New Amster-dam (New York) 1664. Quella pressiu da tuttas quater varts ha tschinclau ils Americans natives en lur planiras, denton lur combat sin veta e mort ha entschiet els 1830, cura ch'il moviment «west» ei s'augmentaus dalla nundetga febra immigra-toria central-europeica (tochen 1900): milliuns Tudestgs, Svizzers, Talians, Polacs, Irlandes e Scandinavs... denter quels mellis Grischuns! Ina buna lectura romontscha sur de quei temps ei «Trentatschun onns ell'America» (Annalas 18) da Ludovic Cathomen e «Igl engirament dil capi-

tani dils Hurons» ed autras historias indianas da P. Antoni Huonder, renomau fegl de nies poet nazional. Mira era *Radioscola* XVIII, 4 (1972), pp. 1–17.

In cau d'ina schlatteina en cumplein ornament.

Cherokee Alphabet.

D _a	R _e	T _i	Ꮘ _o	Ꮚ _u	i _v
S _{ga} Ꮝ _{ka}	F _{ge}	Y _{gi}	A _{go}	J _{gu}	E _{gv}
V _{ha}	P _{he}	Ꮮ _{hi}	F _{ho}	Ꮝ _{hu}	Ꮚ _{hv}
W _{la}	Ꮖ _{le}	Ꮪ _{li}	G _{lo}	M _{lu}	Ꮮ _{lv}
Ꮝ _{ma}	Ꮝ _{me}	H _{mi}	Ꮝ _{mo}	Y _{mu}	
Ꮝ _{na} Ꮮ _{na} G _{nah}	Ꮮ _{ne}	Ꮮ _{ni}	Z _{no}	Ꮮ _{nu}	C _{nv}
T _{qua}	Ꮮ _{que}	P _{qui}	V _{quo}	Ꮮ _{quu}	E _{quv}
Ꮮ _{sa} Ꮮ _s	Ꮮ _{se}	Ꮮ _{si}	Ꮮ _{so}	Ꮮ _{su}	R _{sv}
Ꮮ _{da} W _{ta}	S _{de} T _{te}	Ꮮ _{di} T _{ti}	Ꮮ _{do}	S _{du}	Ꮮ _{dv}
Ꮮ _{lla} L _{lla}	L _{tle}	C _{tti}	Ꮮ _{lo}	Ꮮ _{thu}	P _{tlv}
G _{tsa}	V _{tse}	K _{tsi}	K _{tso}	J _{tsu}	C _{tsv}
G _{na}	Ꮮ _{ne}	Ꮮ _{ni}	Ꮮ _{no}	Ꮮ _{nu}	Ꮮ _{nv}
Ꮮ _{ya}	Ꮮ _{ye}	Ꮮ _{yi}	Ꮮ _{yo}	G _{yu}	B _{yv}

Sounds represented by Vowels

a, as a in *father*, or short as a in *rital*

e, as e in *hate*, or short as e in *met*

i, as i in *prize*, or short as i in *pit*

o, as o in *law*, or short as o in *not*

u, as u in *foot*, or short as u in *pull*

v, as v in *but*, nasalized.

Consonant Sounds

g nearly as in English, but approaching to k... d nearly as in English but approaching to t... h k l m n q s t v y, as in English. Syllables beginning with g, except s have sometimes the power of k. d, s, t are sometimes sounded to, tu, ti, and syllables written with d except l sometimes vary to dl.

Sequoyah ed igl alfabet:

entuorn 1821 ha igl Indian Sequoyah inventau per sia feglia e siu entir pievel cherokee in alfabet ded 86 caracters (lettras per in complicau sistem de suns). Ils Cherokees han sinaquei saviu leger la bibla, cudischs e gasettas. Per sia gronda ovra ei Sequoyah vegnius undraus dal congress american cun ina statua messa el Capitol a Washington.

Danunder vegn igl Indian, nua e co viva el, e qual ei siu avegnir? Quellas rispostas emprueinsa de dar ellas paginas suandontas.

I. ORIGINS DILS INDIANS

Danunder vegnan ils Indians? Quei ei aunc oz in legn pli complicaus che las teorias sur dils Rets! Segir e franc ei era igl Indian in «Homo Sapiens», e consequentamein ha el ligioms cun las autras razzas dil mund. Mo co eis el arrivaus el continent american, la gigantica insla denter las mars atlantica e pacifica? Ins ha perfin vuliu metter els en contact cun ils Egiptians, Fenizians e Chines... Auters han declarau lur existenza ell'America sin fundament della separaziun dils continents tras la misteriusa sfundrada dell'Atlantis. Era la dègta ch'els Indians seigien descendents dellas «Diesch Schlattas Piarsas» d'Israel era fetg populara! Oz sa la scienza antropologic-arheologica in bionton de pli.

Excavaziuns e scuvretgas de taunas e balmas, sco quella de *Gypsum Cave* (Nevada) dattan perdetga, cun igl agid dil «test de carbon 14», de mesirar ils onns, ch'ei ha dau Indians els Stats Uni silmeins dapi 10–12 000 onns. L'anflada d'in dent grond d'in mamut ella cava *Sandia Cave* (New Mexico) indichescha perfin 20 000 onns. Las mesiras en Mexico van sin 30 000 onns.

La pli bein-fundada teoria della migraziun digl Indian ei quella dil connex Alaska-Sibiria, sur la stretga de mar *Bering*. Cunquei che la part sura dil continent (Alaska, Canada) era cuvretga ded in immens glatscher («Wisconsin Glacier») ein quels migrants avanzai pli e pli viers il sid per encurir in clima pli migeivels. Sil territori dils presents Stats Uni ein els serasai en tuttas direcziuns, e finalmein ei quella migraziun ida tras Mexico, l'America Centrala, tras las Andas tochen giudem la puntga de Chile. Leu vivan oz ils descendents dellas grondas culturas indianas dils Aztecs, Mayas, Incas.

Carta geografica dils Indians:

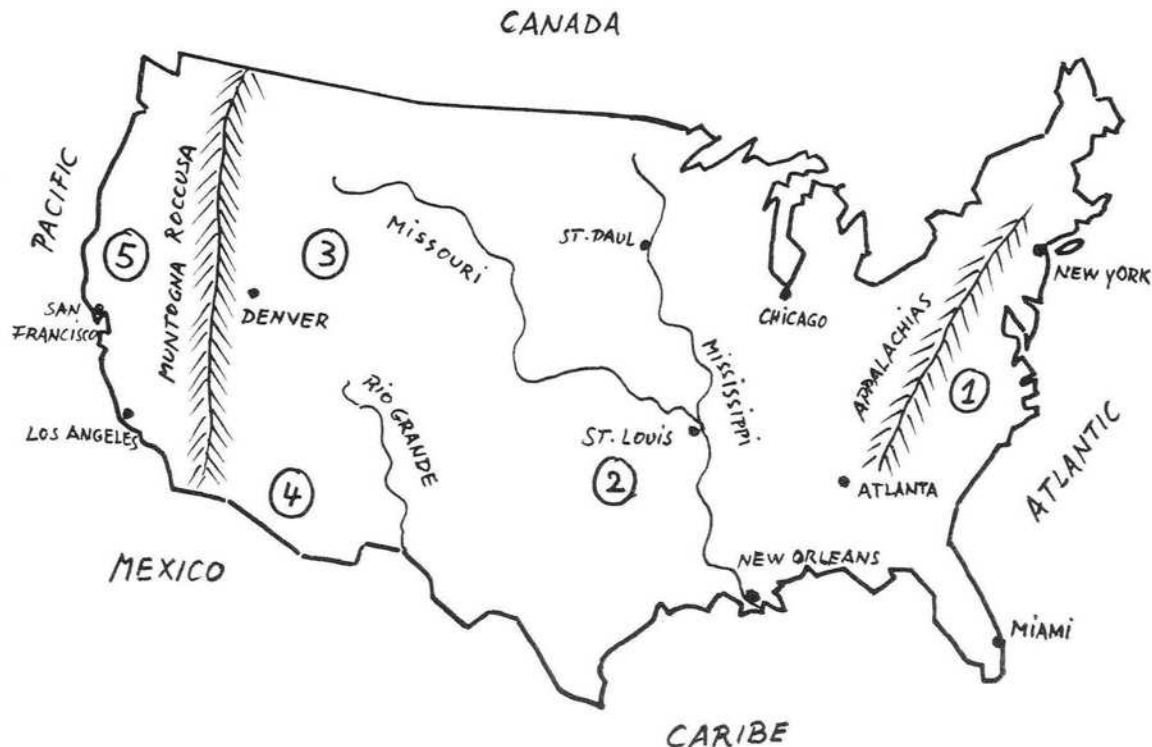
La carta muossa las principals schlattas d'Indians oz existentas. Per exempel ils Cherokees nativs en Carolina dil Nord, e puspei ils dislocai en Oklahoma.

Aschia variadas sco las schlattas indianas ei era ils lungatgs. Dals varga 3000 lungatgs digl entir mund ch'ins emprova de registrar egl institut d'antropologia dell'Universitad d'Indiana a Bloomington vegn attribuiu pli u meins 2000 allas Americas dil Nord e Sid. La classificaziun dils lungatgs indians ei aunc buca finida. Tenor il linguist Morris Swadesh duess ei haver existiu gia avon l'arrivada dils Alvs (1492 e suenter) 2 200 lungatgs e dialects. Quei scientist ha era applicau la metoda della *glottocronologia*: la comparagliaziun d'ina gliesta cun plaid basics, per ex. um, femna, grond, pign, bien, schliet, cauld, freid etc. Quels exempels han demussau ina veglia parentella che va anavos sin paucs lungatgs units,

gest sco nus havein ell'Eurasia ina plonta genealogic-linguistica neuagiu dal prototip indogerman. Per gruppar ils biars lungatgs indians ha il linguist Eduard Sapir sutgruppuu 50 famiglias linguisticas en 6 divisiuns: 1. Algonkin-Wakashan, 2. Hokan-Siouan, 3. Penutian, 4. Nadene, 5. Aztec-Tanoan, e 6. Eskimo-Aleut. Nossa lavur vul buca entrar en quels complex problems, mobein dar ina simplificada survesta della veta e geografia dils Indians els Stats Uni.

1. VETA E GEOGRAFIA DILS INDIANS

1. Ils Indians dils uauls el nord-west (Mira carta p. 16)

CARTA DELLAS REGIONI D'INDIANI
per suondar il text ed emissiun de Radioscola

1. Indians dils Uauls el Nordost
2. Ils Agricolans dil Miezvest
3. Ils Indians dellas Grondas Planiras
4. Ils Pueblos spagnols dil Sudvest
5. Ils Indians en California

Quei territori cumpeggia la costa digl Atlantic, ils confins de Quebec (Canada), e la cadeina de muntogna dellas Appalachias. En tiarms moderns va quei intschess da Maine tochen en las Carolinas ed ensiara denter auter ils Lags Gronds, Ohio e Pennsilvania, la Nova Engheltia, il stat de New York e Virginia. Dals biebin 50 nums de tribus vulein per semeglia piclar mo quater famus: ils Irochés, Manhats, Powhattans e Cherokees (legia «Tcherokiis»).

a) ILS IROCHES

Ils Iroquois ha il citau pader Huonder, expert della historia dellas missiuns indianas, romontschau en «Irochés». Quella renomada e combattiva tribu ei da casa ella part sura dil stat de New York. Per combatter ils vischins Algonkins e Hurons han ils Irochés fundau la «Ligia dellas Tschun Naziuns» cun ils Senecas, Onondagas, Cayugas, Oneidas e Mohawks (pron. «Mohauks»), mo quei ha buca evitau uaras denter els sez, gest sco ellas veglias Treis Ligias Reticas.

CARIBE

Economia: Ils Iroquois vivevan dalla catscha, pesca ed agricultura. Els cultivavan ed explotavan varga 60 sorts jarvas, terc e fava, sirup d'ischi e farbuns d'uaul. Las femnas possedeavan il funs ed ils orts, ferton ch'ils umens vevan ded ir alla catscha digl uors, cavriel, galdin («turkey») e pernisch. Flums, lags e mar atlantica purschevan reha pesca. Lur avdonza communal era la «casa liunga» (*long house*) de varga 30–40 m., fatga cun latti en arviul, e cuvretga da pials e scorsa badugn. Diesch famiglias vivevan en quellas baitas, mintgina cun sia fueina. In de quels vitgs haveva tochen 200 casas, cun 4–6 000 habitonts. El era circumdaus dad ina «palissada» de treidubel tscherchel, – pals mess agradi che survevan d'ustanza. Il num della fortezia en lenn ei «stoccada». Las casas pli isoladas en uclauns e pastira han num «wigwam» (celtas adempez, cilindrics), ina sort tenda cuvretga da pials e scorsa. Igl Indian purtava rassa cuorta, giacca, ina cozza surren e ghetas si sur ils scalfins de pial e palegna, numnai «moccasins».

Mitologia: Las cardientschas stavan el center della veta dils Irochés. Els cultivavan l'oraziun communabla ed il siemi supernatural «clamond ils spérts», denton adoravan els in Dieus tutpusent, il «Patrun della Veta» (engl. *Master of Life*). Ils morts mavan el «Vitg dil Tschiel», – enta parvis. Per levgiar quei viadi vegneva la bara satrada cun artefacts: uaffens, resti, armas e maglias. Ils aultsacerdots («shamans») savevan curar cun magia e rampins. Ils mess secrets («wampuns») purtavan cordas de paternos ornadas cun con-

dam 1609. Cuort suenter ein ils nativs de quei contuorn vegni mazzacrai dal crudeivel guvernatur e ses sbiers.

c) ILS POWHATTANS

Igl onn 1607 ei l'emprema permanenta colonia englesa vegnida fundada en Virginia a Jamestown alla riva dil James River. Ils Indians «Powhattan» de quella cuntrada han fatg pasch culs nievarraivi Europès, brattond terc («corn») per irom. Mo in bi di ei lur menader, il capitani John Smith, tonaton vegnius mess a ferm, menaus avon il retg indian e gnus truaus alla mort dal cussegl dils honors. Mo gest el mument ch'il cavalier engles vegneva sfurzaus de metter siu tgau sil tschep de scavazzada ei la feglia dil retg, la princessa Pocahontas, sebessa sil condemnau per salvar sia veta; quei niebel act della pintga ha commuentau il cor dil bab retg aschizun che quel ha dau la libertad a John Smith, fimond ensem la pipa della pasch. Quella vera historia ei cara a mintga affon american.

La historia della princessa Pocahontas

Ils 26 d'avrel 1607 ein las treis caravellas englesas *Bienviadi*, *Constanza* e *Scoperta* arrivadas ell'America. Alla sbuccada dil flum James han ils colonists fundau il vitg-fortezia *Jamestown*, ella nova tiara de *Virginia*, nums ch'ei han dau en honor de Giacun e Lisabetta, retg e regina d'Engheltiara.

Lur capitani John Smith, muort basegns de frina terc, ha in bi di priu ina barchetta per esplorar igl intern. Duront ina marena sper il flum *Chicahominy* ha in trup Indians surpriu e pegliu el e ses umens. Ligliaus cun in sughet, ei il capitani Smith vegnius menaus avon il Grond Signur Powhatan, retg dils Indians. Quel fa cussegl cun es Sabis, e sinaquei vegn igl jester sentenziaus alla mort.

Ils sbiers vevan gia tschentau il tschep enamiez il rudi dils signurs e pievel, ed il condemnau ei vegnius tschentaus enschanuglias cun il tgau sur la buor'en. Grond silenzi. Il retg Powhatan dat il segn, mo prenmira, enaquella ch'il hentger aulza il turschet seglia ina matella neutier per proteger il pauper capitani. Tuts ein surstai vesend ch'igl ei la feglia dil retg Powhatan, e lez, commuentaus dalla buontad e curascha de Pocahontas, fa menar il salvau avon siu tron e porscha ad el la «Pipa della Pasch».

La princessa Pocahontas, – per romontsch vul siu num sonor dir «il flum d'argien denter las duas collinas verdas» – era dapi lu daventada ina gronda amita dil capitani Smith. Il medem atun ei denton Smith vegnius blessaus en ina queissa, ed el ei turnaus sur mar a casa per schar medegar la plaga; las novas dall'Engheltiara, ch'il capitani Smith seigi morts dalla blessura, han fatg mal alla Pocahontas.

En Virginia han ils Engles lu priu il surpli, e duront in'attacca encunter ils Indians ei era la giuvna Pocahontas curdada en prischunia. Il plevon de Jame-

La princessa Pocahontas salva la veta dil Capitani John Smith.

stown ha saviu liberar ella ed ha dau albiert en casa pervenda; cheu ha Pocahontas priu ducrina ed ei vegnida batteggiada cul num biblic *Rebecca*. Sco matta carschida ha ella fatg spusalezi cun il scarvon de Jamestown, cavalier John Rolfe, e lur nozzas digl avrel 1614 ella pli veglia baselgia anglicana dell'America ein vegnidas celebradas cun gronda pompa.

Anno 1616 ei John Rolfe s'embarcaus per l'Engheltiara cun dunna Rebecca e lur pop Tumaschet per mussar ad els la casa paterna e las bellezias dil grond marcau de Londra. Havend saung d'in retg indian en sias aveinas, ei Pocahontas-Rebecca vegnida retscharta dagl arzustg de Londra en siu palaz, ed auncallura ella cuort dil retg e regina d'Engheltiara. La pli biala sorpresa ei denton stada la nuvia che siu bien amitg d'antruras, il capitani Smith, seigi aunc en veta. Tgei gronda legria ei la nunspegtada viseta stada per omisdus, s'embratschond cun larmas els eglis, sco in bab ed ina feglia!

Ed ussa pren la historia ina tresta fin: la princessa indiana ei mai pli turnada ell'America, sia patria. Suenter in unviern de legria, bals de gala e noblas invitaziuns ha ella priu comiau da Londra ed ei semessa sin via cun um e fegl viers il port della mar. Tuccada surura dad ina daguota ha ella buca pli diu metter siu pei sil bastiment «George» che spetgava sper la sbuccada della Tamsa. Ils 21 de mars 1617 miera la

princesa ella bratscha de siu mariu e vegn satrada el santeri dil port Gravesend.

Siu amitg, il capitani John Smith, havend novas della tresta mort de sia salvadra, ha scret pli tard en siu diari: «Paupra matella! Gronda malencurada haiel jeu giu per ella, ed aunc ussa saiel buca seregurdar ded ella senza pitir, perquei che mes sentiments per ella eran quels ded in bab per sia atgna feglia.»

Quei ei succedi avon varga 350 onns. De remarcar fuss aunc ch'il fegl de Pocahontas-Rebecca, Tumasch Rolfe, hagi giu ina gronda e biala descendenza, denter auters era il tierz president dils Stats Uni, Tumasch Jefferson, autur della famosa «Declaronza d'Independenza» 1776.*

AgM

*Sur de Thomas Jefferson (1734–1826) e la fundaziun dils Stats Uni 1776 mira *Radioscola* XVIII, 4 (1972, p. 23 ff.

c) ILS CHEROKEES

Ellas muntognas della Carolina dil Nord, Tennessee e Kentucky vivevan las «Quater Tribus Civilisadas»: ils Cherokees, Choctaws, Chickasaws e Creeks, – numnai *civilisai* pervia de lur ault scalem cultural, resultat de lur atgnas tradiziuns en mischeida cun igl art e mistregn ch'ils colonists e missionaris han purtau e mussau ad els. Famus ein ils Cherokees, pils quals in de lur gronds umens e menaders, il «Sequoiah», haveva svilupau in alfabet de varga 80 suns e lettras. La baselgia e las scolas han promoviu l'educaziun e stampau cudischs dalla bibla entochen la costituziun federala, gie perfin gasettas. Denton il stausch irresistibel dils Alvs e las violaziuns dils patgs solemnamein delcarai han condemnau ils Cherokees ad ina dellas pli grondas malgiustias ella historia americana: igl «Act de Dislocaziun» (Removal Act) dils 1828, exequius senza remischun dal general Andrew Jackson, – pli tard president dils Stats Uni. Sin quei «Marsch della Mort» viers Oklahoma ei ina quarta de quels Indians morts; en per tschien Cherokees han denton fatg resistenza ed ein sbrigai els uauls; lur descendents formeschan oz ils 6–7 000 Indians ellas collinas nordcarolinesas, ferton ch'ils spostai en Oklahoma vargan ils 70 000. Ozildi gaudan ils Cherokees muntagnards lur autonomia en in reservat che porscha scolas e gimnasi, turismus e commerzi d'artefacts (ceramica, textilas, suvenirs). Ils giuvens emprendan mistregns technics e van allas universitats. In de quels, il «Ghaghama» = quel della Prada, student de romanistica all'universidad della Nordcarolina a Chapel Hill, ha dau en questa emissiun ina cuorta intervista per romontsch.

Student indian Cherokee:

Marion Cucumber, détg «Ghaghama» (= quel della Prada) ei in saung pur della schlatta dils Cherokees e viva cun sia famiglia el vitg «Cherokee», reservat indian ellas collinas de Carolina dil Nord. El studegia romanistica all'Universitad dil Stat, tschontscha fluent cherokee, engles e spagnol, e studegia d.a. romontsch, rumen e catalan.

2. Ils agricolans dil miezvest

Ils nums dils stats centrals entuorn il grond flum Mississippi: Missouri, Iowa, (pron. «Aiova»), Nebraska, Kansas, Arkansas, Oklahoma, Illinois e.a.v. undreschan ils vegls habitonts nativs de quella immensa bassa. Auters nums de tribus ein aunc: ils Oto, Caddo, Wichita, Omaha, Mandan, Crow, Cheyenne e biars auters! Quels «Farmers dil West» en las aultas planiras havevan la cultura dil terc, e quei muntava veta sesenta en vitgs cun lur beintschentadas reglas de veta en cuminonza. Per semeglia ils Natchez el sud vivevan en ina hierarhia che fa endamen ils temps feudals en Europa. Sur tuts steva il «Retg Sulegl» cun pussonza assoluta, – temporal e spirtala. Sia naziun conteneva 4000 vischnauncas, mintgina cun in «Sulegl Pign», ina sort cau-vitg ni genau. Ils subdits eran dividi en treis classas socialas: ils Nobels, ils Prus ni Honors, ed ils Cumins. Members della medema classa astgavan buca maridar denter els; d'ina vart scludeva quei interdict la ingeneraziun, da l'autra purscheva quella regla de s'anzar per quels dil scalem bass: els maridavan cun dretg ellas classas media ed aulta. Era ils dretgs dellas femnas eran respectai: ei deva «Sulegls Feminins», – misterlessas cun privilegis ed influenza els cussegls de vischnaunca.

Quels agriculturs sededicavan era alla catscha dil buffalo, il grond bison american. En lavur cumina vegneva il buffalo catschaus en in encarden

che menava sur in precipezi, sut il qual era postaus in trup Indians cun pals enta maun per ventscher ils animals curdai e blessai. Suentier quell'opera sanguinusa vegneva saltau la «Danza dil Buffalo». Quels cavaliers-catschadurs eran considerai per ils *carnivors* ni magliacarns, ferton ch'ils umens che luvraivan sil fons eran ils vegtaris della pul (pulenta = «corn meal»).

3. Ils Indians dellas grondas planiras

Denter il Mississippi e las Muntognas Roccusas («Rocky Mountains») sestenda l'Aulta Planira («High Plains») dal nord al sid, e pli al west sesanfla aunc la Gronda Foppa («Great Basin»). Denter las 30–40 tribus de quellas regiuns anfleinsa ils renomai Indians dil num Sioux e Cheyenne, Apache e Kiowa. Quei ei guerriers nomads che han capiu de dumignar dus duns purtai dals Europè: il cavagl e la buis. Il cavagl dils Conquistaders spagnols dil 16–17 tschentaner ei semultiplicaus en fuorma selvadia, ed ils Indians, gest sco ils Cowboys, han pegliau e domesticau el. La buis han ei u rubau duront attaccas sils Alvs, ni lu priu en brat per pials en negozi cun ils hermers della frontiera.

Surtut ils Sioux ein daventai temi guerriers. De pli cavals ch'igl Indian aveva, e pli aulta lur noblezia. Per quels Indians era il possess e la riezia meins impurtant che la bravura e gloria de victorisar els combats encunter clans, ni ella catscha cumina dil buffalo. Ina attacca nocturna sin in vitg per engular cavals purtava grondas honors al menader. Quel che tuccava il meglier il buffalo mava cun la biala part della carn, e quels che fagevan nullas survegnevan per almosna in toc della comba davos! Arrivai a casa cun la preda ni ils *scalps* (= cavels dil tgau cun pial e tut) digl inimitg, vegneva ei fatg fiasta cun saults dil Buffalo, dils Sperts e dil Sulegl.

Ils Sioux eran artistics e preferevan fermas colurs; las legendas e battaglias vegnevan malegiadas sin las pials che cuvrevan las aultas tendas («tepees»), sin scuts e sin pals. Il cult religios enserava il regl per visiuns, quei ei «il clom dils pérts», e per saver entrar en quels misteris suffreva il Sioux las privaziuns dil gigin, della solitud, e perfin la mutilaziun autodestructiva. Il pli ault scalem de quella magia aveva igl «um della medischina» (Medecine Man) che saveva curar e scungiurar. Ils umens eran commembers de «societads» numnadas tenor ils animals (dil tgaun, dell'uolp etc.). Lur intent era fetg semeglionts al las veglias cumpignias de mats en tiara grischuna: mantener igl uorden public e las tradiziuns, il cant, sault e la defensiun militara.

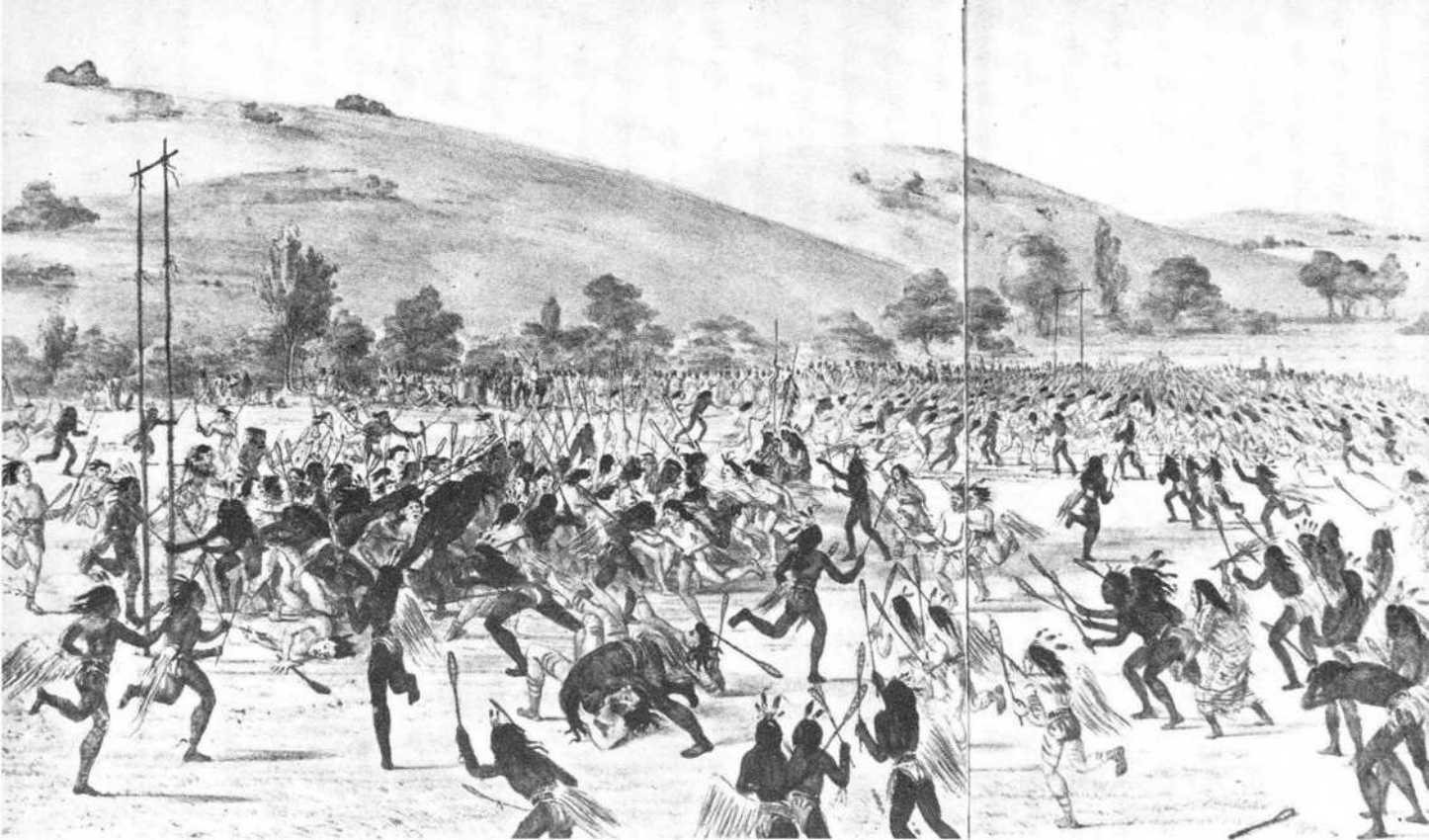
Gest avon 100 onns (1876) han ils Sioux, sut lur capo «Sitting Bull» (il taur sesent), smarschentau la truppa federala sut il general Custer ella battaglia de «Little Big Horn». Mo quella victoria ei stada adumbatten. Ils Sioux han cul temps stuiu ceder lur immensas tiaras all'immigraziun dils Alvs, e lur herox Sitting Bull ei curdaus 1890, – ironicamente en ina lutga cun la polizia de sia atgna razza.

4. ILS PUEBLOS

«Pueblo» en spagnol vul dir il pievel, mo era il vitg. Quei num ei era vegnius daus als Indians sin il vegl territori spagnol-mexican el sidvest; ei se tracta dils stats Niev-Mexico, Arizona e parts de Colorado. Ils Pueblos ein gia sesents dapi 2000 onns en quellas regiuns ed ein per l'emprema ga vegni discuvretgs dagl exploratur spagnol Coronado (1541). Enteifer 50 onns ei la regiun vegnida colonisada. Lur pli enconuscentas schlattas ein: ils Hopis, Zunis, Navahos, Papagos, Pimas ed Apaches. Ils Pueblos ein ils megliers miradurs ed architects de tuts ils Indians en USA. Dals temps ils pli primitivs (ca. 350 anno Domini) san ins differenziar in svilup: primo ils «balmists» (Cliff Dwellers) che vivevan sut ina *balma* sco quella dil casti La Grotta (Kropfenstein) denter Vuorz e Breil; pli tard en cavernas, e la fin en vitgs construi sin las «mesas» (spagnol per *meisa*), vul dir grondas muotas. Las empremas casas eran de crap, pli tard d'«adobe», quei ei quaders cotgs d'arschella, oz puspei gronda moda. Ina renomada grotta de balma ei la Mesa Verde, ed auters uclauns tschentai sin in tgau-muota ein: Walpi, San Ildefonso, Acoma ed Oraibi, continuadamein habitai dapi 6–8000 onns.

Sco ils Indios en Mexico han era ils Pueblos gronda cultura artistica: lur miola, canasters, vestgadira tessida, termagls ed ornamentals ein de reha variaziun en fuorma e colur.

Entuorn 1600 han gesuits spagnols, tudestgs e svizzers fundau pleivs e missiuns, cun bellezza baselgias baroccas. Ina dellas pli bialas en l'entira USA ei quella de San Xavier del Bac sper Tucson, Arizona, sper il confin mexican; cheu ei in gesuit de Lucerna, il pader Felip de Segesser, staus plevon, ed el ha descret en brevs a casa la veta dils Indians de sia missiun. Lur tradiziuns religios-profanas ein aunc oz fermas; zuppada-mein vegn perfin practicau la flagellaziun medieva, malgrad scumandada. Era rituals prechriatians survivan: ils «katchinas» ein profets mascripti, ina sort bagordas saltunzas che intermedieschan denter ils dieus ed il pievel. Ils umens

Il giug popular dils Indians: «Lacrosse» dils Indians Choctaw, dessignau da George Catlin. Las duas partidas cun nunlimitai giugadurs, mintgin cun duas paluttas (franz. «lacrosse») emprovan de fierer la balla tras la porta. Quei giug vegn oz daus da students americans els collegis.

serimnan ella «kiva», ina caplutta per far ils riugs sacrali.

Ils Pueblos ded ozildi han grond success sco tissunz e picturs. Lur ovras ein tschercadas da museums e collezionists. Il progress economic ei buns; sulettamein ils Navahos, ina naziun de 80 000 habitonts, han denter 1940 e 1958 augmentau lur sviulta da 4 sin 40 milliuns dollars.

5. Ils Indians della California

Per fundatur spirtal della California vala il pader catalan de Mallorca, Juniper Serra (1713–1784). El e ses confrars franciscans han tschentau denter 1769 e 1823 da San Diego tochen San Francisco, per liung dil «Camino Real» (la costa maritima de California), 21 missiuns claustralas. Igl intent era de battegiar ed educar ils Indians; mo sper la ductrina vegnevan quels preparai per in mistregn els luvratoris monasterials. Il success fuss staus buns, denton cun la midada politica dil guvern che ha eliminau la Spagna en favur de Mexico (1810), ein quellas

pleivs vegnidas secularisadas e serradas. Quei ei stau ton pli tragic per ils Indians demai che quels eran d'ina specia zun primitiva, ed inaga bandunai, ein els ira a frusta. Quei che resta aunc oz ei la grondiusa, e tonaton fetg sempla arhitectura de quei sforz monastic de cultura baroc-spagnola: las 21 Missiuns, 1000 km en distanza. Sut il domini american (dapi 1859) ein tuttas las missiuns vegnidas restauradas; lur restituziun haveva gia entschiet sut il president Lincoln els 1860. Quellas claustras surveschan oz de parochialas, seminaris, museums e scolas. Lur muntada ei era veseivla el senn ch'ellas han dau il stausch alla fundaziun dils impurtonts marcaus che portan lur nums: San Francisco, San Luis Obispo, Santa Barbara, San Diego ed auters.

Il scribing de quellas lingias ha visitau denter 1952–57 en pellegrinadi tuttas las 21 Missiuns.

III. ILS INDIANS EL PRESENT E FUTUR

Il famus citat d'avon 150 onns: «Il meglier Indian ei igl Indian ch'ei morts» (The best Indian is a dead Indian) dat perdetga della mentalitad che regeva durent ils capo-onns della confruntaziun expansionista Alvs encunter Nativs. Ins vuleva liquidar il malemperneivel «problem indian» cun spetgar la plauna exterminaziun; nua ch'ei deva buca il combat direct cun las armas regeva il

La catscha sil buffalo:

In Indian dellas Planiras a cavagl trai la lontscha encounter la vacca selvadia. Dessegn digl emigrant svizzer Peter Rindisbacher, entuorn 1825.

bandun e neglect. Mo sper la turpigiusa mentalitad culminonta cun il «Marsch de Larmas» dils Cherokees sut general Jackson ha ei era dau dall'entschatta umens sco John Quincy Adams (pres. USA) che ha scret 1837 che la dislocaziun sfurzada seigi «in puccau che clomi zacu a tschiel e ch'ins stoppi zacu dar plaid e fatg all'aula Giurisdicziun», vul dir viers Diu. Cun la midada dil tschentaner ha in risguard positiv viers ils Indians fatg in stentus, mo ludeivel progress. In pèr statisticas seigien cheu indicadas:

1. Populaziun: Igl ei vegniu calculau ch'il diember total dils Indians sin territori actual dell'USA seigi staus avon la conquista ca. 800 000. Da ca. 1600 tochen 1900, pia ils onns della colonisaziun cun ils combats, epidemias, degeneraziun etc., ei il diember sesminuius a total ca. 250 000. Dapi lu ei la populaziun, grazia al progress social, carschida ad in crescer: en 50 onns (1900) per il dubel a ca. 500 000, e la davosa dumbraziun fe-

derala de 1970 porscha las suandontas cefras interessantas:

Indians en USA (total): 763 594 (388 210 sex feminin, 375 210 masculin) Famiglias (total): 181 503 (27 465 han ina femna per cau casa)

Repartiziun: Els reservats vivan 213 770 (28%)

La maioritad ($\frac{2}{3}$) viva pia pli u meins integrada cun la populaziun americana en general.

Las pli grondas communidades de reservats ein: Navajo (96 743), Cherokees (incl. Oklahoma) (66 150), Sioux (Dakota) (47 825), Chippewa (41 946), Apache (22 993), etc. etc.

Dals 763 594 Indians vivan 340 367 en in ambient urban, 375 822 senza puresser, e 47 405 agriculturs.

2. Educaziun: Era sin quei camp ei semidau bia. Antruras dependeva la scolaziun digl Indian totalmein dall'iniziativa dellas missiuns e baselgias catolicas ed evangelicas. Oz possedan ils re-

Architectura spagnol-indiana:

quei «habitat» dils Indios «pueblo» a Taos (New Mexico) fa endament ils baghetgs cubistics dils architects moderns. Quei vitg ei vegnius fundaus denter 1300–1400 anno Domini, ed ei aunc oz habitaus dals Indians, gronds amitgs dils arts populars.

servats lur scolaz publicas, ed ils talentai survegnan excellents stipendis per studis universitaris. La statistica paleisa quei:

Dalla populaziun totala (763594) van 256259 a scola, e quei: 4734 en parvularis, 15 184 en scollettas, 163 996 en primaras, 58 453 en secundaras-gimnasis, e 14 191 ellas universitads. La situaziun linguistica ei d'interess per nus Romontschs. Oz tschontschan aunc 242 967 Indians il lungatg mumma, ferton che 465 991 han indicau al census federal in auter lungatg: engles 383 764, spagnol 24 621, franzos 8 387 e varia 49 219. Leschas pli rigurusas per facilitar igl emprender il lungatg mumma (indian) ein gia en vigor. Aschia han ils Cherokees perfin instrucziun gimnasiala en lur lungatg, ed ils cedels de votar ston era vegnir stampai en lur lungatg.

3. *Revendicaziun economica*: Ils Indians ded oz ein organisai nazionalmein en in Cussegl: NCAI = National Congress of American Indians. Cheu vegn empruau de dar de pli impurtonza als status economic e politic dils Indians en general, ed a Washington vegn uss tedlau de pli sin las reclamaziuns dils dretgs de tiara, pesca ed uauls. Quei capetel spinus ei aunc buca serraus, denton existan projects de turnar debia territori als emprems ed autentics habitonts dell'America. Il futur dils Indians en USA ei segiraus e va era grondamein ella direcziun d'ina rehabilitaziun; esser Indian ei oz puspei in genuin simbol de luschezia.

cuvarta

Indian della schlatta Assiniboin (confins USA-Canada) en mondura de catscha, armaus cun artg e paliats. Quei maletg ei vegnius fatgs entuorn 1834 dal pictur viandont Karl Bodmer de Turitg che ha cumpignau igl exploratur tudestg, prenci Max von Wied. Cun in recav de varga 400 dessegns ei Bodmer oz consideraus in dils gronds illustraders dils Indians.

«Bronco Buster»:

la famosa gravura de Frederic Remington (1861–1909) dell'illustrada «Harper's Weekly». In cowboy ch'emprova de **rumper** («bust») in **bronco**, cavagi selvatg. Observa la siala cowboyesca cul **tgiern** (horn) davon.

